

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

©2019 ПЛЯШКО О. С., ЛИБАК І. А.

УДК 338.1

JEL: I20

Пляшко О. С., Либак І. А. Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність закладів вищої освіти

У статті досліджено вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність закладів вищої освіти. На основі аналізу статистичних даних установлено, що сформоване зовнішнє середовище не сприяє їх повноцінному розвитку. Виділено політичні, соціально-культурні, економічні та технологічні фактори впливу зовнішнього середовища на діяльність закладів вищої освіти. Встановлено, що основними сучасними особливостями розвитку вітчизняної вищої освіти є: зменшення кількості навчальних закладів; збільшення кількості пільговиків; демографічні процеси скорочення кількості населення та осіб студентського віку; зростання чисельності безробітних з вищою освітою; зовнішня трудова міграція; низький рівень фінансування галузі як за рахунок бюджетних коштів, так і за рахунок населення; скорочення науково-інноваційної активності закладів вищої освіти; зменшення привабливості українських закладів вищої освіти для іноземних студентів.

Ключові слова: заклади вищої освіти, зовнішнє середовище, демографічна ситуація, економічні фактори, розвиток вищої освіти.

DOI:

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 13.

Пляшко Ольга Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: olgaplyashko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7202-1036>

Либак Ірина Анатоліївна – викладач кафедри економічної кібернетики, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: iralubak@gmail.com

УДК 338.1

JEL: I20

Пляшко О. С., Либак И. А. Влияние факторов внешней среды на деятельность заведений высшего образования

В статье проведено исследование влияния факторов внешней среды на деятельность заведений высшего образования. На основании анализа статистических данных установлено, что сформированная внешняя среда не способствует их полноценному развитию. Выделены политические, социально-культурные, экономические и технологические факторы влияния внешней среды на деятельность заведений высшего образования. Установлено, что основными современными особенностями развития отечественного образования являются: уменьшение числа учебных заведений; увеличение количества льготников; демографические процессы сокращения численности населения и лиц студенческого возраста; рост численности безработных с высшим образованием; внешняя трудовая миграция; низкий уровень финансирования отрасли как за счет бюджетных средств, так и за счет населения; сокращение научно-инновационной активности заведений высшего образования; уменьшение привлекательности украинских заведений высшего образования для иностранных студентов.

Ключевые слова: заведения высшего образования, внешняя среда, демографическая ситуация, экономические факторы, развитие высшего образования.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 13.

Пляшко Ольга Степановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Степана Бандеры, 12, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: olgaplyashko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7202-1036>

Либак Ирина Анатольевна – преподаватель кафедры экономической кибернетики, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Степана Бандеры, 12, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: iralubak@gmail.com

UDC 338.1

JEL: I20

Pliashko O. S., Lybak I. A. Influence of Environment Factors on the Activities of Higher Education Institutions

The article carries out a study on the influence of environment factors on the activities of higher education institutions. Based on the analysis of statistics, it is determined that the formed external environment does not contribute to their full-fledged development. The political, socio-cultural, economic and technological factors of influence of the external environment on the activities of higher education institutions are allocated. It is determined that the main modern features of the development of national education are: decrease in the number of educational institutions; increase in the number of aided persons; demographic processes of decline of population and student-age residents; increase in the number of unemployed with higher education; external labor migration; low level of financing this economy sector, both at the expense of the budget and at the expense of the population; reducing the scientific and innovation activity of higher education institutions; reducing the attractiveness of Ukrainian institutions of higher education for foreign students.

Keywords: higher education institutions, external environment, demographic situation, economic factors, development of higher education.

Fig.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 13.

Pliashko Olga S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: olgaplyashko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7202-1036>

Lybak Iryna A. – Lecturer of the Department of Economic Cybernetics, Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: iralubak@gmail.com

Зростання вимог суспільства до якості освіти, зміни організаційних та економічних умов діяльності закладів вищої освіти (ЗВО), імплементації вищої освіти в європейський освітній простір і пов'язаний з цим процес оновлення технологій і стандартів навчання в цілому привели до загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг. У зв'язку з цим актуалізується проблема підвищення конкурентоспроможності університету як ключового продуцента освітніх послуг з урахуванням впливу факторів мікро- (внутрішнього) та макросередовища (зовнішнього). Для цього необхідно володіти комплексною інформацією про основні тенденції в зовнішньому середовищі, їх значущість та можливі наслідки для ринку в цілому та освітнього закладу зокрема.

Дослідження діяльності ЗВО і забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг стало тематикою робіт вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Є. Безгласної, К. Воробйова, О. Гарашук, К. Кравченко, І. Лошеньюк, Д. Майсакова, Н. Пащенко, А. Прус, Н. Різник, І. Романова, В. Сафонова та ін. Дослідженню структури та істотності впливу зовнішнього середовища на ЗВО присвячені роботи А. Градової, В. Зінченко, Я. Малихіної, В. Шкарина, П. Яременко та ін. Однак у сучасному мінливому конкурентному середовищі даний напрям потребує подальшого дослідження та нових розробок.

Метою статті є виявлення та дослідження впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність закладів вищої освіти.

У сучасній науковій літературі не існує єдиної думки стосовно змісту та структури категорії «зовнішнє середовище» та чинників, що його формують. Проте, згідно з дослідженням Я. Малихіної [1], більшість дослідників визначають його як сукупність факторів, що характеризують оточення, в якому відбувається діяльність підприємства. Взявши за основу класич-

ний підхід аналізу зовнішнього середовища за методологією PEST-аналізу, нами проведено дослідження середовища функціонування ЗВО в контексті впливу політичних, економічних, соціально-демографічних і технологічних факторів. Політичні фактори описують середовище для здобуття вищої освіти, виходячи з інфраструктурних можливостей – пільг і гарантій, які надає держава. Соціокультурні фактори демонструють вплив демографічних і соціальних процесів на розвиток ЗВО. Економічні фактори характеризують вплив пропозиції та платоспроможного попиту на розвиток галузі. Технологічні фактори описують можливості ЗВО впроваджувати та продукувати новачі.

Дослідження ринку освітніх послуг за період з 2010 р. показало загальну тенденцію до зменшення кількості ЗВО. На території держави на початок 2018/19 н. р. діяло 652 заклади вищої освіти, що на 31% менше, ніж у 2010/11 н. р. Досить помітним є факт зменшення (на 36%) кількості коледжів, училищ і технікумів (I–II рівні акредитації) (рис. 1).

Такі інфраструктурні зміни відбуваються на тлі загострення демографічних і соціальних процесів у країні. На особливу увагу заслуговує факт кількісного зменшення в структурі населення осіб студентського віку та зростання чисельності безробітних з вищою освітою. Складна демографічна ситуація призвела до того, що 2018 р. характеризувався фіксацією найменшої в історії України кількості випускників шкіл, а це, своєю чергою, негативно позначилося на обсягах набору ЗВО. І хоча вік отримання атестату про середню освіту становить нижню межу віку потенційних студентів, а за відсутності верхньої вікової межі для більшості спеціальностей потенційними студентами ЗВО можна вважати все економічно активне населення, статистичні дані засвідчують зменшення потенційного попиту на послуги ЗВО (рис. 2).

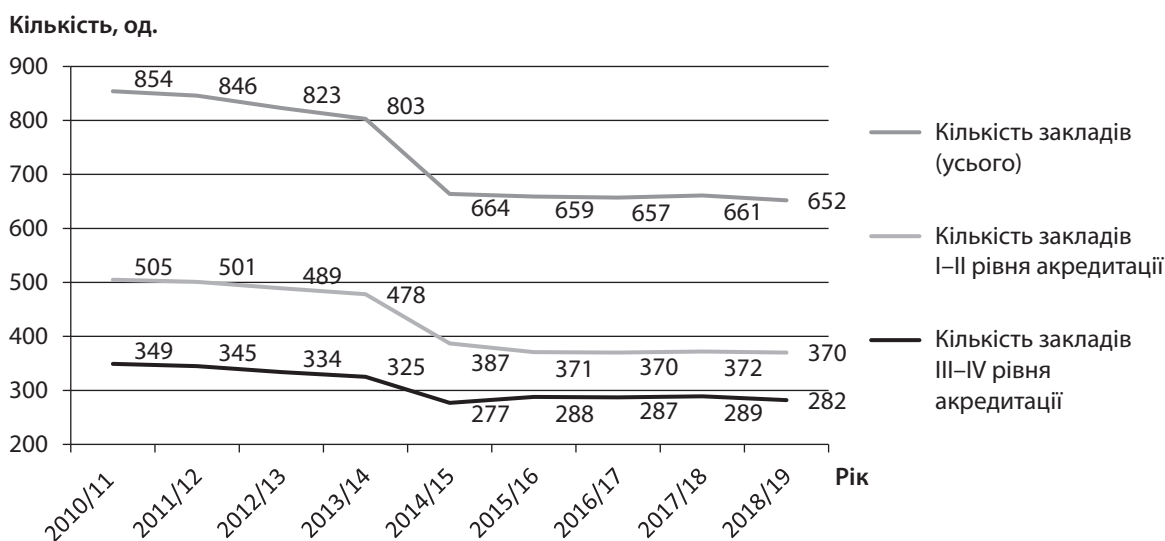

Рис. 1. Кількість закладів вищої освіти, 2010–2019 н. р.

Джерело: побудовано за даними [2].

Чисельність, ос.

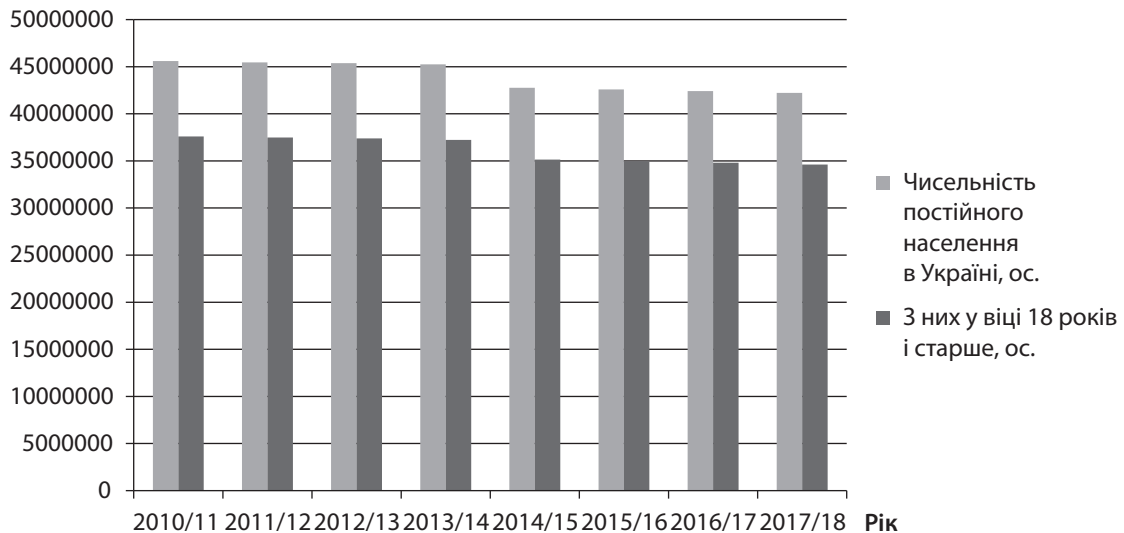

Рис. 2. Динаміка чисельності осіб студентського віку

Джерело: побудовано за даними [2].

Спостерігається стійка тенденція до скорочення постійного населення в Україні упродовж 2010–2018 н. р. На початок 2010/11 н. р. частка потенційних абітурієнтів у загальній чисельності постійного населення становить 82,4% проти 81,8% у 2017/18 н. р., при цьому чисельність постійного населення віком 18 років і старше упродовж 2010–2018 рр. скоротилась у 0,92 разу. У цілому, якщо у 2010/11 н. р. частка студентів вікової категорії 18 і старше в загальному числі потенційно можливих студентів складала 5,7% (кожен 18-й навчається у ЗВО), то у 2017/18 н. р. – 3,8% (кожен 26-й є студентом), що свідчить про зниження престижності вищої освіти в очах громадськості та/або про інфляцію освіти. Втрату престижу засвідчує і той факт, що багато молодих людей з вищою освітою є безробітними. За даними [3, с. 170] рівень безробіття економічно активного населення у віці 15–64 років з повною вищою освітою зріс на 0,9 відсоткових пункти (в. п.) (з 7,0% у 2010 р. до 7,9% у 2017 р.), осіб з неповною вищою освітою – на 1,5 в. п. (з 7,6% у 2010 р. до 9,1% у 2017 р.) і зменшився на 0,3 в. п. (з 14,0% у 2010 р. до 13,7% у 2017 р.) щодо осіб з базовою вищою освітою. Близько 47% осіб, які реєструються у службі зайнятості, є безробітними з вищою освітою [4].

Разом з тим, збільшується кількість осіб, які мають вищу освіту. За даними переписів населення (останній у 2001 р.), як основного джерела інформації про рівень освіти, в Україні кількість осіб, що мають повну вищу освіту, з 1959 р. до 2001 р. зросла майже у 8 разів, тобто 129 на 1000 осіб населення з вищою освітою. У цілому рівень освіти населення за 10 років демонструє позитивні зрушення. У розрізі вищої освіти упродовж 2008–2018 рр. частка загального населення з повною вищою освітою зросла на 6,6%.

Проте його потенціал повноцінно не використовується в Україні, оскільки зростає і рівень безробіття, і міграції.

Міжнародна організація з питань міграції зазначає, що Україна, як джерело найбільшої кількості трудових мігрантів із вищою освітою серед країн Центрально-Східної Європи, стрімко втрачає освічених і досвідчених фахівців (інженерів, лікарів, фахівців ІТ-сектора, агрономів і викладачів). Кваліфіковані трудові мігранти втрачають свої навички, бо часто займаються «непрофільною» діяльністю – один із трьох українських мігрантів із вищою освітою виконує роботу, яка не потребує такої високої кваліфікації [5]. Міграція для українців носить риси «евакуації».

Негативні демографічні зміни, що мають місце вже кілька десятиліть, сьогодні загострюються під дією збройного конфлікту, наслідком якого є збільшення кількості внутрішньоопереміщених осіб. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 01.01.2019 р. чисельність переселенців складає 1 514 690 осіб, що на 1,51% більше, ніж у 2017 р. і на 8,65% менше, ніж у 2016 р. Кількість вступників з окупованих територій на базі освітніх центрів (ОЦ) «Донбас-Україна» та «Крим-Україна» за спрощеною процедурою (два предмети державної підсумкової атестації (з української мови, історії України), один вступний предмет (або творчий конкурс)) упродовж 2016–2018 рр. зросла в 1,74 разу [6]. У цьому контексті можна говорити про причинно-наслідковий зв'язок: збільшення кількості переселенців – збільшення кількості пільговиків. У [7] визначено умови на здобуття вищої освіти за державним замовленням і за рахунок цільових пільгових державних

кредитів. Це діти-переселенці та представники інших пільгових категорій: діти учасників бойових дій, діти-сироти та прирівняні до них тощо. Щодо бюджетних місць у вступній кампанії 2018 р., то пільгових категорій нараховувалося в межах 10% від максимального обсягу місць держзамовлення. Якщо у 2008 р. кількість пільговиків складала 3,7% від загальної кількості вступників, то у 2018 р. 2 тис. 175 осіб з пільгових категорій були зараховані за вступними іспитами та 45 осіб за співбесідою; це складає 4,3% від загальної кількості зарахованих на бюджет (без урахування вступників з Криму та Донбасу).

На фоні зменшення кількості ЗВО відбувається скорочення обсягів державного замовлення. Упродовж 2008–2015 рр. загальна кількість місць державного замовлення скоротилася більше, ніж у 2 рази (з 525,3 тис. осіб у 2008 р. до 242,7 тис. осіб у 2015 р.), а номінальні видатки на держзамовлення вищої освіти зросли. Проте витрати в реальних величинах (у цінах 2007 р.) після 2013 р. різко скоротилися [8]. У 2017 р. обсяг держзамовлення зменшився на 17% через скорочення кількості випускників шкіл на 4,3%. У цілому, за всіма освітніми ступенями (бакалавр, магістр, молодший спеціаліст) на аспірантуру та докторантуру державне замовлення у 2018 р. задекларовано у 167 тис. 016 місць (266 тис. 200 місць у 2016 р.), з них 152 тис. 956 місць – замовлення на підготовку фахівців за денною формою навчання.

Означені особливості впливають і на зміни чисельності наукових працівників (рис. 3).

Проте, на фоні загального зменшення чисельності населення, кількість осіб з науковими ступенями та вченими званнями в розрахунку на 1000 осіб залишається практично на одному рівні: 1,75 та 1,25 відповідно. Максимальна кількість науково-педагогічних працівників зафіксована у 2013 р. Упродовж 2010–2018 рр. їх чисельність зменшилася в 0,93 разу. За аналізовані роки кількість кандидатів наук стало менше на 8,3%, доцентів – 6,9%, професорів – на 5,7%,

у кількісних показниках зросла лише чисельність докторів наук – на 1,6%.

Одним із важливих економічних факторів зовнішнього впливу на діяльність ЗВО є низький рівень фінансових інвестицій на функціонування та розвиток вищої освіти. Законодавчо закріплено, що держава має забезпечити загальні асигнування на освіту в розмірі не менше 7% ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [9, с. 12]. Проте, починаючи з 2014 р., цей норматив не виконується (рис. 4).

У структурі сукупних видатків на освіту спостерігається незначне щорічне збільшення фінансування середньої освіти (42,4% від загальних видатків на освіту у 2014 р. до 48% у 2018 р.) і зменшення видатків на вищу освіту (відповідно 28,3% у 2014 р. та 20,7% у 2018 р.). Загалом видатки на вищу освіту становили 6,6% від загальних видатків Зведеного бюджету і знизились до 3,7% у 2017 р. (2,3% і 1,8% ВВП відповідно) [10]. З іншого боку, не сприяє розвитку вищої освіти і низький рівень доходів населення як основного споживача послуг ЗВО. Так, у структурі сукупних витрат домогосподарств частка витрат на освіту є найнижчою і знижується з 1,3% у 2010 р. до 1,1% у 2017 р. На фоні щорічного зростання сукупних доходів населення цей факт засвідчує не тільки неспроможність, а й ментальні особливості населення: небажання фінансувати власну освіту, особливо в Україні. Адже, незважаючи на щорічне зменшення числа випускників 11 класів та студентів ЗВО III–IV рівнів акредитації, кількість українців, що навчаються за кордоном, щороку зростає (табл. 1). Проте, як показує дослідження [11], такі настрої і стан фінансування не сприяють збільшенню конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти на перспективу.

Хоча, всупереч негативним очікуванням, у поточному періоді збільшується привабливість українських ЗВО для іноземців. Так, згідно з [12], станом на

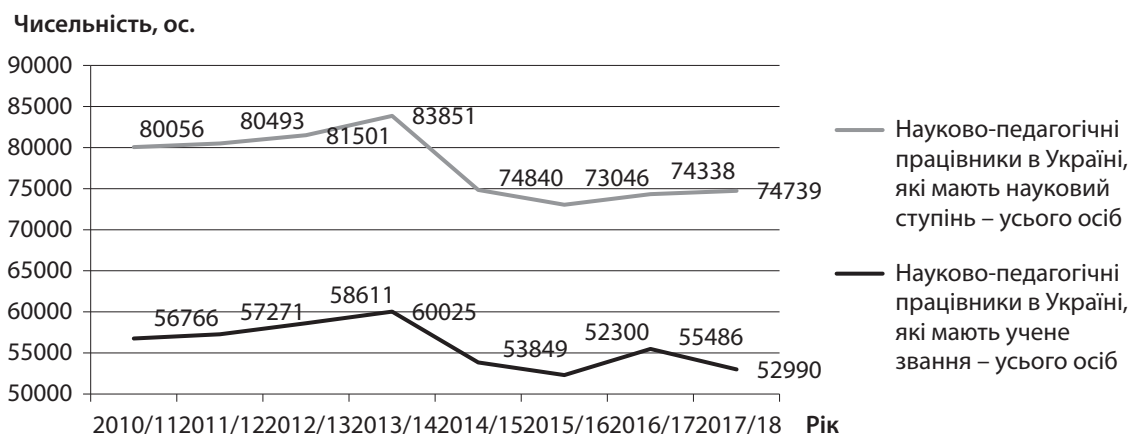

Рис. 3. Динаміка чисельності науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь та вчене звання

Джерело: побудовано за даними [2].

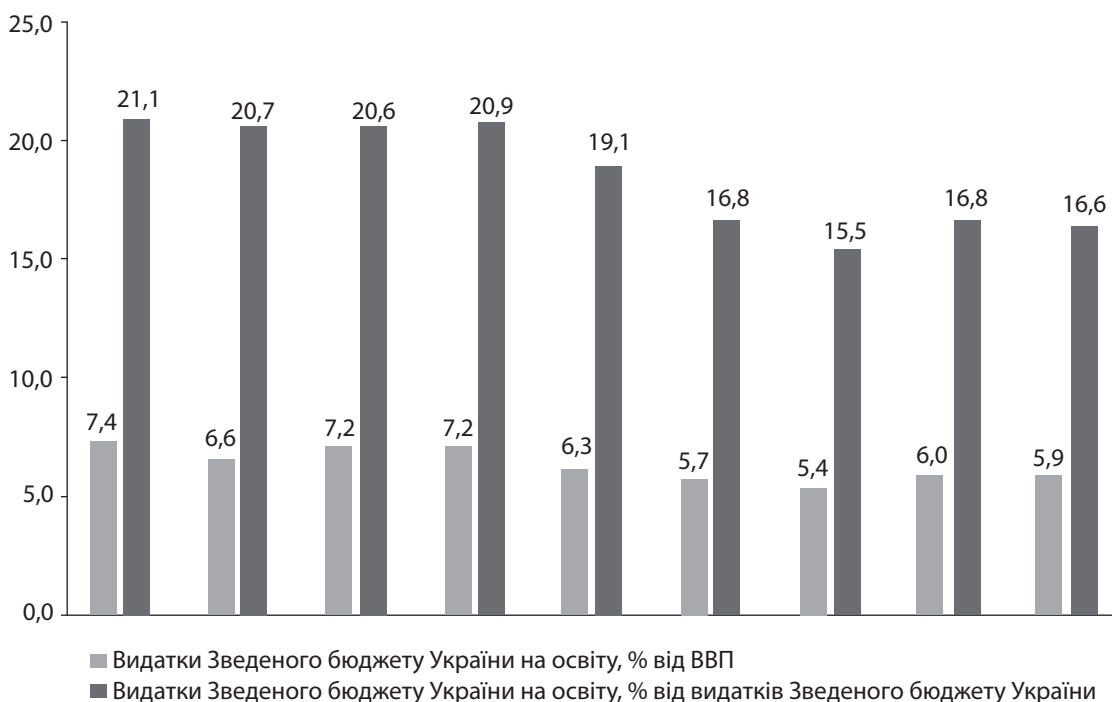

Рис. 4. Видатки Зведеного бюджету України на освіту

Джерело: побудовано за [9].

Таблиця 1

Динаміка кількості випускників та студентів

Рік	Кількість студентів вітчизняних ЗВО III–IV рівнів акредитації, осіб	Приріст до попереднього року, %	Кількість українців, що навчаються за кордоном, осіб	Приріст до попереднього року, %	Кількість випускників 11 класів, осіб	Приріст до попереднього року, %
2010	2066667		28089		363751	
2011	1899138	-8,11	31347	11,60	214902	-40,92
2012	1770311	-6,78	33604	7,20	328549	52,88
2013	1673287	-5,48	38198	13,67	303644	-7,58
2014	1437955	-14,06	46056	20,57	246633	-18,78
2015	1375160	-4,37	59613	29,44	229461	-6,96
2016	1369432	-0,42	66667	11,83	211352	-7,89
2017	1329964	-2,88	72000	8,00	202995	-3,95

Джерело: складено за даними [2].

01.01.2018 р. в Україні навчалось 66 310 іноземних студентів, що на 3,6% більше, ніж у попередньому році. В основному це вихідці із пострадянських, азійських, африканських, арабських країн, однак із країн ЄС та Південної Америки – вкрай мало. Найпопулярніші спеціальності серед іноземних студентів – це медицина, менеджмент, право, економіка та будівництво. В Україні сформувалося п'ять потужних університетських регіональних центрів за чисельністю іноземних студентів: Північний – місто Київ, що має 21,9% від загальної кількості іноземних студентів, Східний – місто Харків і область – 27,6%, Південний – Одеська та Запорізька області – 10,8% та 4,6% відповідно, Цен-

тральний – Дніпропетровська область – 6,1%. Проте без актуалізації змісту освіти та синхронізації її з глобальними потребами сформована тенденція може змінитися.

Аналіз технологічних факторів, пов'язаних зі здійсненням ЗВО науково-інноваційної діяльності, засвідчив щорічне зменшення кількості організацій, які здійснювали науково-дослідні роботи (НДР) – з 1303 у 2010 р. до 963 у 2017 р. При цьому питома вага організацій, які здійснювали НДР у секторі вищої освіти, хоч і збільшилась з 13,7% у 2010 р. до 15,2% у 2017 р., але, порівняно з 2014 р., незначно

зменшилась (0,6%). Абсолютні показники внутрішніх витрат на виконання НДР та обсяги виконаних науково-технічних робіт (НТР) щороку зростали, але їх питома вага у ВВП зменшилась у 2 та в 1,7 рази відповідно. Питома вага фінансування видатків на НДР з державного бюджету зменшилась на 9% (табл. 2).

ЛІТЕРАТУРА

1. Малихіна Я. А. Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність ВНЗ. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. Вип. 39 (3). С. 221–227.

Таблиця 2

Показники науково-дослідної роботи в Україні

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Організації, які здійснювали НДР	1303	1255	1208	1143	999	978	972	963
2. Організації, які здійснювали НДР у секторі вищої освіти, од.	178	176	176	180	158	151	153	146
– їх питома вага, %	13,7	14,0	14,6	15,7	15,8	15,4	15,7	15,2
3. Фінансування внутрішніх витрат на виконання НДР, млн грн	8107,1	9591,3	10558,5	11161,1	10320,3	11001,9	11530,7	13379,2
у т. ч. з державного бюджету	3603,3	3859,7	4709,1	4762,1	4021,5	3915,4	3700,9	4740,1
– їх питома вага, %	44,4	40,2	44,6	42,7	38,9	35,6	32,1	35,4
4. Питома вага витрат на виконання НДР у ВВП, %	0,75	0,65	0,67	0,7	0,6	0,55	0,48	0,45
5. Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, млн грн	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10950,7	12611	11530,7	13379,3
6. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,9	0,79	0,8	0,8	0,69	0,64	0,63	0,45

Джерело: складено за [12].

Упровадження інновацій є важливим інструментом стимулювання розвитку країни, а витрати на науково-дослідні роботи є основним показником, який відображає рівень докладених країною інноваційних зусиль [13]. І це є об'єктивною і невідворотною передумовою сьогодення в досягненні конкурентних переваг. Без розвитку інновацій вітчизняна система вищої освіти загалом і кожен ЗВО зокрема не лише не будуть конкурентоспроможними, а й втрачать точні надбання.

ВИСНОВКИ

Сформоване зовнішнє середовище діяльності закладів вищої освіти не сприяє їх повноцінному розвитку. У функціонуванні національної системи вищої освіти можна виділити такі сучасні особливості: зменшення кількості ЗВО та збільшення кількості пільговиків, у т. ч. за рахунок внутрішньопереміщених осіб; зменшення числа осіб студентського віку та зростання чисельності безробітних з вищою освітою; низький рівень фінансових інвестицій на функціонування і розвиток вищої освіти; скорочення кількості НДР. Подолання цих явищ актуалізує питання реформування освітньої галузі, її політики та інституцій. Перспективним, з огляду на масштабність впроваджуваних реформ, вбачається моніторинг їх результатів. ■

2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Економічна активність населення України. 2017 : стат. зб. / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

4. Майже половина безробітних має вищу освіту. URL: <http://osvita.ua/vnz/64735/>

5. Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

6. Прес-служба МОН України. URL: <https://mon.gov.ua>

7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти» від 13.10.2017 р. № 1378. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397>

8. Освіта в Україні / Т. Жерьобкіна, І. Когут, М. Куделята ін. ; за заг. ред. Є. Стадного. Аналітичний центр CEDOS, 2015. URL: http://cedos.org.ua/data/pdfs/osvita_ua_250416_updated.pdf

9. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень. 2018. URL: <https://is.gd/KUFNk2>

10. Царенко І. О. Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Кропивницький, 2018. 23 с.

11. Щороку зростає кількість іноземних студентів, які хочуть здобувати вищу освіту в Україні. URL: <https://>

press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html

12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник / Київ : Державна служба статистики України, 2018. 178 с. URL: <https://is.gd/0nj0BW>

13. Коломієць Т. Наукові дослідження та технічні розробки в Україні: аналіз тенденцій. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/naukovi-doslidzhennia-ta-tekhnichni-rozrobky-v-ukraini-analiz-tendentsii>

REFERENCES

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Ekonomiczna aktyvnist naselennia Ukrainy. 2017 : stat. zb." [Economic activity of the population of Ukraine. 2017: statistical collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

Kolomiets, T. "Naukovi doslidzhennia ta tekhnichni rozrobky v Ukraini: analiz tendentsii" [Scientific research and technical developments in Ukraine: trend analysis]. <https://cedos.org.ua/uk/articles/naukovi-doslidzhennia-ta-tekhnichni-rozrobky-v-ukraini-analiz-tendentsii>

[Legal Act of Ukraine] (2017). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397>

"Maizhe polovyna bezrobitnykh maie vyshchu osvitu" [Almost half of the unemployed have higher education]. <http://osvita.ua/vnz/64735/>

"Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfy" [Migration in Ukraine: Facts and Figures]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM). *Predstavnytstvo v Ukraini*. http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

Malykhina, Ya. A. "Vplyv faktoriv zovnishnyoho sere-dovyshcha na diialnist VNZ" [Influence of environmental factors on the activity of universities]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Seriia «Pedahohika i psykhohiia»*, no. 39 (3) (2013): 221-227.

"Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini : statystychnyi zbirnyk" [Scientific and innovative activities in Ukraine: statistical collection]. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2018. <https://is.gd/0nj0BW>

"Osvita v Ukraini: bazovi indykatory. Informatsiino-statystychnyi biuletyn" [Education in Ukraine: Basic Indicators. Information and statistical bulletin]. 2018. <https://is.gd/KUFNk2>

Pres-sluzhba MON Ukrainy. <https://mon.gov.ua>

"Shchoroku zrostaie kilkist inozemnykh studentiv, yaki khochut zdobuvaty vyshchu osvitu v Ukraini" [Every year, the number of foreign students who want higher education in Ukraine is growing]. <https://press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html>

Tsarenko, I. O. "Mekhanizm derzhavnogo rehuliuvan-nia konkurentospromozhnosti vyshchoi osvity v Ukraini" [The mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education in Ukraine]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2018.

Zheryobkina, T. et al. "Osvita v Ukraini" [Education in Ukraine]. *Analitychnyi tsentr CEDOS*, 2015. http://cedos.org.ua/data/pdfs/osvita_250416_updated.pdf